

AMIR TEMUR DAVRINI VA JANGLARINI CHET EL MANBALARIDA
O‘RGANILISHI
A STUDY OF THE PERIOD AND BATTLE OF AMIR TIMUR IN FOREIGN
SOURCES
ИЗУЧЕНИЕ ПЕРИОДА И БИТВЫ АМИРА ТИМУРА
В ЗАРУБЕЖНЫХ ИСТОЧНИКАХ

Mamajonov Soyibjon Halilovich

Farg‘ona Davlat Universiteti harbiy ta‘lim fakulteti mahsus tayyorgarlik sikli dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Amir Temur davrini va janglarini chet el manbalarida o‘rganilishi xaqida qisqacha yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O‘rta maxsus ta‘lim muassasalari talabalariga harbiy san‘at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo‘ljallangan.*

Kalit so‘zlar: *Amir Temur davri, sarkardalik faoliyati, buyuk ajdodlarimiz merosi, asosiy manbalar, buyuk allomalarimiz asarlari, Amir Temur davlatining tuzilishi, Ko‘kdala tumani, tarixshunoslik, tarixiy voqealar, Ro‘znomai g‘azavoti Hindiston, Nizomiddin Shomiy, Zafarnoma, Sharafiddin Ali Yazdiy.*

Ushbu maqolada Amir Temur davrini va janglarini chet el manbalarida o‘rganilishi qisqacha yoritilgan. Shu bilan bir qatorda Amir Temur davrini va janglarini mahalliy manbalarda yoritilishi, chet el manbalarida o‘rganilishi, Amir Temur zamonasi haqida O‘rta Osiyo tarixshunosligi hamda uni hayoti tarixshunosligi haqidagi ma‘lumotlar berilgan. Bunda Amir Temurning sarkardalik faoliyatini ro‘yobga chiqarishga hissa qo‘shib kelayotgan asosiy manbalar, buyuk allomalarimiz asarlarini bazi-birlaridan qisqacha tahlil qilingan.

Xozirgi vaqtda mamlakatimizda dolzarb masalalardan biri buyuk ajdodlarimiz merosini, xarbiy san‘atga qo‘shgan xissalarini o‘rganish va bundan yoshlarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda keng ko‘lamda foydalanishdur. Tariximizni o‘rganishda buyuk ajdodlarimizdan biri Amir Temur davlatining tuzilishi, boshqarish xususiyatlari va savdo yo‘li bo‘lgan “Buyuk ipak yo‘li”ni qo‘lga kiritish uchun qilingan tashqi tajovuzlarga qarshi janglaridagi harbiy sanatini chuqur o‘rganish bo‘yicha Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev Qashqadaryoda yangi tashkil etilgan Ko‘kdala tumani faollari bilan uchrashuvda bu o‘lkaning farzandi va butun O‘zbekiston faxri bo‘lgan sohibqiron Amir Temurning harbiy san‘ati yani uni taktika va strategiyasi haqida gapirar ekan “Biz birinchi navbatda o‘zimizning bobolarimiz tarixini o‘rganishimiz kerak” deb takidladi.

Amir Temur davrining mahalliy manbalarda yoritilishicha uning shaxsi va davlati tarixi ko‘p o‘rganilgan mavzulardan biridir.

Lekin Sohibqiron shaxsi va faoliyatiga hamisha bir xil baho berilmagan. A.Temur tarixi tarixshunosligi u hokimiyat tepasida turgan vaqtdanoq boshlangan. Ana shu katta hajmdagi tarixshunoslikni XX asrning 30-yillarigacha butun dunyoda keng ko‘lamli o‘rganildi. XX asrning 30-yillari oxiridan – 80- yillar 2- yarmigacha A.Temur davri tarixini o‘rganish

tarixiy voqealarning barchasi, jumladan A.Temur tarixi kommunistik mafkura nuqtai nazaridan, sinfiylik tamoyillari asosida o‘rganila boshladi. Natijada Amir Temur qonxo‘r, Amir Temur kallakesar degan qarashlar hukmron bo‘lib qoldi. Amir Temur shaxsi va faoliyati, davlati tarixini o‘rganishda mustaqillik yangi sahifa ochdi. Amir Temur davriga oid manbalar nashr qilindi va qayta nashr qilindi. Nashr qilingan asarlarda Amir Temur shaxsi va faoliyati, davlatining haqqoniy tarixi yaratildi, uning O‘zbek xalqi tarixida va shuningdek jahon sivilizatsiyasida tutgan o‘rni hamda roli ko‘rsatib berildi. Amir Temurning diplomatik munosabatlari tadqiq qilinib, harbiy yurishlari tahlil qilinib sarkardalik faoliyati yoritildi.

Amir Temur davriga oid tarixiy asarlarning aksariyati uning shaxsi va faoliyatiga bag‘ishlangan. A.Temur davriga oid ilk manbalardan biri

G‘iyosiddin Ali ibn Jamol al-Islom Yazdiyning “Ro‘znomai g‘azavoti Hindiston” asari bo‘lib, unda Amir Temurning Hindistonga yurishining kundaligi berilgan. Bu asar shaxsan Amir Temurning topshirig‘i bilan 1399-1401 yillarda yozilgan. Asarning ayrim joylari baland parvoz, Amir Temur shaxsini ulug‘lashga bag‘ishlangan bo‘lishiga qaramay, unga tanqidiy ko‘z bilan qaralsa, Amir Temurning harbiy yutuqlarining ildizini, uning urushlarda va shaharlarni qamal qilishda qo‘llagan strategiya va taktikaga oid usullarni, Amir Temur zamonasida amirlar va bahodirlar tizimining mohiyati va tuzulishini tushunishga ta‘luqli qiziqarli ma‘lumotlar, hind xalqining Amir Temur qo‘shinlariga ko‘rsatgan qarshiliklari to‘g‘risida ma‘lumotlar bor. Asarda Amir Temurning safdoshlari va Amir Temur davridagi Movaraunnahr shaharlari, Amir Temurning Mo‘g‘iliston, Xorazm, Mozandaron, Ozarbayjonga qilgan yurishlari, Mahmud G‘aznaviyning erlarini tobe etilishi va qaram bo‘lgan hududlarda savdo olib borish uchun xavf tugatilganligi haqida muhim ma‘lumotlar bor.

G‘iyosiddin Ali Yazdiyning asari A.Temur shaxsini o‘ta ulug‘lagani bois,

A.Temur yangi asar yozishni Nizomiddin Shomiyga topshirdi. Shomiy saroy

solnomachisi sifatida A.Temurning harbiy yurishlarida ishtirok etgan. U o‘z asarini “Zafarnoma” yoki “Amir Temur zafarnomasi” deb atadi. Muallif asarni yaratishda A.Temur tarixiga oid qator og‘zaki va yozma manbalardan, shu jumladan G‘iyosiddin Alining asaridan ham foydalangan. Ushbu asar Amir A.Temur haqida birinchi rasmiy tarix manba bo‘lib hisoblanadi. Shuni alohida ta‘kidlab o‘tish joizki, bu majmua A.Temurnng rasmiy tarixi bo‘lsa-da, Nizomiddin Shomiy uni saroydan olisda yozgani uchun, faktlar va tarixiy jarayonlar bayonida birmuncha xolislik bor. 1937 yilda Shomiyning asari F. Tauer tomonidan chex tilida chop etiladi. Bungacha asar biror tilga to‘liq o‘girilmagan edi. Faqatgina rus tilidagi asardan parchalar tarjima etilgan edi. Shomiyning asarida voqealar rivoji 816(1404) yilning yozigacha davom etadi. Shomiyning vafoti tufayli asar tugallanmay qolgan.

To‘liq va mukammalligi jihatidan Sharafiddin Ali Yazdiyning

“Zafarnoma”si tarixshunoslikda muhim rol o‘ynaydi. Ali Yazdiyning

“Zafarnoma”si ko‘p xollarda va asosan Nizomiddin Shomiyning asari negizida yozilgan.

“Zafarnoma” matni shoir Lutfiy tomonidan fors, Xotfiy tomonidan tojik tilida she‘riy usulda yoziladi.

Sharafiddin Ali Yazdiy Yazddan uncha uzoq bo‘lmagan Taft shahrida (Eron) tug‘ilgan. 1415-1435 yillari Shohruhning o‘g‘li, Ulug‘bekning akasi Ibrohim Sulton xizmatida

bo‘lgan. Ibrohim Sulton Sharafiddin Yazdiyga «Zafarnoma»ni yozishda homiylik qilgan. Ibrohim Sulton vafotidan so‘ng (838 hijriy-1435 melodiy) «Zafarnoma» muallifi Shohruh nabirasi, hijriy 846, milodiy 1443 yilda Sultoniya, Kazvin, Ray va Kum hokimi bo‘lgan Mirzo Muhammad tomonidan saroyga taklif etilgan. Sharafiddin Ali, manbalarga qaraganda, umrining oxirigacha Vatani Taft (Tafti Yazd) dagi xonaqohida yashadi. Bu haqida Abdurazzoq Samarqandiy xabar beradi. Shunday qilib, Sharafiddin Ali (1454 yil) Yazdda vafot etdi va o‘sha erda dafn etildi.

«Zafarnoma» O‘rta Osiyo xalqlarining nodir madaniy obidasidirki, u faqat O‘rta Osiyoning emas, butun Sharq mamlakatlari tarixi manbai, shuning uchun u hozirda ham sharqshunos tadqiqotchilarning diqqatini o‘ziga jalb qilmoqda va o‘ziga xosligi, to‘plangan materiallarning haqqoniyligi bilan ko‘rsatilgan davr tarixiy manbalari ichida alohida o‘rin tutadi.

«Zafarnoma» tuzilishiga ko‘ra ikki qismga bo‘linadi: 1) Muqaddima, u

A.Temur shajarasiga bag‘ishlangan, unda turk urug‘lari va Chingizxonning to‘rt ulusi haqida umumiy ma‘lumotlar beriladi. 2) Asosiy qism (A.Temurning o‘z tarixi). Muallif ma‘lumotidan ko‘rinadiki, bu tarixiy asar Sharafiddin Alini saroyiga taklif qilgan Shohruhning o‘g‘li Ibrohim Sulton tashabbusi bilan yozilgan. Shoh o‘zining bobosi haqida maxsus kitob yaratishni istadi va u 822 (1419-1420 yy.) sohibqiron A.Temur haqida ma‘lumotlar to‘plash haqida farmon berdi. Muqaddimada bu jarayon quyidagicha tasvirlangan. To‘plangan ma‘lumotlar shohidlarning og‘zaki hikoyalari bilan taqqoslangan, so‘ng Sharafiddin Ali Yazdiy bu ma‘lumotlar bilan tanishib chiqib, Ibrohim Sultonga ular haqida fikrini aytgan, shundan so‘ng u «Zafarnoma» kitobini yozishga kirishgan. Muallif to‘plangan ma‘lumotlarni uch guruhga bo‘ladi: voqealar shohidlarining hikoyalari, ikkinchi va uchinchi o‘quvchilar turi va fors manbalarining bilimdonlari. Barcha sanalar, o‘rinlar topografik koordinatlar va ular orasidagi masofalar Ibrohim Sulton farmoniga ko‘ra har tomonlama tekshiruvdan o‘tkazilib, so‘ng Sharafiddin Ali Yazdiyga beriladi. Bunda muallifga ko‘rsatma berilgandiki, birinchidan, badiiy nafosatli hamda tushunarli tilda bitilgan kitob bo‘lsin, ikkinchidan, muallif hujjatga qat‘iy amal qilmog‘i, dastlabki bitiklardan chekinmasligi, hech narsani bo‘yab-bejamasligi shart edi.

Hulosa qilib shuni aytish mumkinki A.Temurning keng miqyosda rasmiy tarixi dunyoga keldi. «Zafarnoma» O‘rta Osiyo xalqlarining nodir madaniy obidasidirki, u faqat O‘rta Osiyoning emas, butun SHarq mamlakatlari tarixi manbai, shuning uchun u hozirda ham sharqshunos tadqiqotchilarning diqqatini o‘ziga jalb qilmoqda va o‘ziga xosligi, to‘plangan materiallarning haqqoniyligi bilan ko‘rsatilgan davr tarixiy manbalari ichida alohida o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Majidov, R. R., Boqiyev, F. H., Raximov, D. R., Saydaxmadov, A. V., Soliyev, I. S., & Abduqodirov, D. S. (2023). JISMONIY TARBIYA VA SPORT PEDAGOGIKASI DARS MASHG ‘ULOTLARINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(1), 28-32.
2. Boqiyev, F. (2024). MASSAJ VA GIMNASTIKA MASHQLARI ORQALI REFLEKTOR HARAKATLAR VA “HARAKAT XOTIRASI” NI TAKOMILLASHTIRISH. SPORT VA XORIJIY TILLAR INTEGRATSIYASINING AMALGA OSHIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI, 1(1), 365-369.
3. Fazliddin, B. (2024). BO ‘LAJAK JISMONIY MADANIYAT O ‘QITUVCHILARINI TURISTIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. Research and implementation, 2(4), 142-146.
4. Kurbonali, S., & Umarali, Y. (2023). AGE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF PHYSICAL FITNESS OF COLLEGE STUDENTS. Conferencea, 188-191.
5. Мамажонов, Н., Хамракулов, Р. А., Хайдаралиев, Х., Хасанов, А., Бобожонов, Н., & Усмонов, З. КБК: 751 М23 Ташкилий кумита.
- 6.